

Bilim ve Kültür

Prof. Dr. Erdal İnönü
TÜBA Şeref Üyesi
(erdal@gursey.gov.tr)

Aşağıda özetlediğim düşünceler*, Cumhuriyetin yetmiş beşinci yılında düzenlenen bilanço toplantılarında karşıma çıkan bir sorudan kaynaklandı. 1933 reformundan sonra geçen on beş yılın İstanbul Üniversitesi'nin altın yılları olduğunu hep söyleriz. Bu dönemde Nazi baskısından kaçıp Türkiye'ye sığınan ünlü bilim insanlarının önderliğinde yürütülen araştırmalar İstanbul Üniversitesi'ni dünyaya tanıtmıştır. Yalnız, elde edilen sonuç nesnel ölçülerde değerlendirilince bir eksiklik görülüyor. Batı Avrupa'nın gelişmiş üniversitelerinde on, on beş yıl süren araştırma etkinlikleri sonunda hiç olmazsa bir alanda çığır açıcı, belki bir Nobel Ödülü'ne götüren buluşlar yapılabiliyor. İstanbul'da birinci sınıf araştırmacılar varken, devletin üst yönetimi araştırmaya ağırlık verilmesini kararlaştırmışken, niye böyle bir gelişme olmadı? Kusur kimdeydi?

Sorunun yanıtını arayınca, kusurun tek tek hiç kimsede olmadığına, ama birçok kimseye dağılmış olan olumsuz etkenlerin hep birlikte sorumlu olduğuna karar verdim. Yabancı araştırmacıların yanında çalışıp verimi yükseltecek yetenekli öğrenci ve asistanlar yeterli sayıda bulunamamıştı. Araştırma hürsünü kamçılayacak bir rekabet ve ilgi ortamı yoktu. Üst yönetimin iyi niyetli talimatını nasıl uygulayacaklarını bilmeyen alt kademelerin davranışları araştırmaya destek değil, köstek oluyordu. Özetle, o yıllardaki kültür birikimi, yüksek bir araştırma verimini taşıyabilecek yapıda değildi.

Bu görüş ikinci bir soru doğurdu: Araştırmaya yönelik bir kültürün öğeleri nelerdir? İlk aklıma gelenleri ve bu öğelerde Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında ne farklar görüldüğünü yazayım.

a) Merak: Yaşam kaygısı, çocukluğumuzdan başlayarak bir minimum bilgi hazinesini, bize ister istemez sağlıyor. Bunun ötesinde etrafımızdaki ve içimizdeki gelişmelerin, olayların çeşitlerini ve nedenlerini merak etmek herhalde bilimsel araştırmaya götüren önemli bir dürtü. Osmanlı döneminde böyle merakların toplumda çok az görülmesi şaşırtıcı bir olay. Türkiye'nin bitki örtüsünü, hayvan varlıklarını,

jeolojik yapısını, arkeolojik hazinelerini ilkönce inceleyenler, bir-iki istisna dışında, hep yabancı araştırmacılar olmuş. Bu konularda Türk bilim insanlarının özgün araştırma ve yayınları Cumhuriyet döneminde başladı ve yavaş yavaş hızlandı. Ama hâlâ Türkiye'nin ve dünyanın fiziksel yapısı ile yeteri kadar ilgilendiğimiz söylenemez. Örneğin Antartika'da Türkiye'ye ayrılmış bir araştırma bölgesi yok.

b) Kadercilikten uzaklaşmak. Nesnellik ilkesine inanmak: Bilimsel araştırmaların en önemli hedefi, olayların nedenlerini ortaya çıkarmaktır. Böyle bir uğraşa girmek için ilk koşul ise her olayın bir nedeni olduğuna ve yeteri kadar aranırca bulunabileceğine inanmaktır. Geçmişten gelen kültürümüzde yer almış kadercilik, "kaderde varsa olur" felsefesi ise tam tersi bir tutuma yol açar. Bilim çağında yaşadığımızı herkes kabul etmiş görünse de toplum olarak kadercilikten henüz uzaklaşamadığımızı gösteren birçok işaret var. Örneğin, trafik kazalarını önlemekte, depreme dayalı siteler yapımında karşılaştığımız zorluklarda kaderci yaklaşımın etkisi açık. Öte yandan son yıllarda belirli toplum sorunlarıyla uğraşmak amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin çoğalması, kadercilikten uzaklaşmaya başladığımızı gösteren olumlu belirtiler.

c) Aletlerle oynamak. Yeni araç gereçler icat etmek: Çocukken aletlerle oynamayı sevmek, nasıl çalıştıklarını anlamaya çalışmak, büyüyünce pratik amaçlar için yeni araçlar icat etmek istemek, kuşkusuz, bilimsel araştırmaya götüren bir eğilim. Toplumda bu eğilimin ne ölçüde var olduğunu gösteren işaret de patentlerin sayısı. Bu ölçüye göre henüz bir hayli geride olduğumuz biliniyor.

1990'larda yıllık patent başvuru sayısı Türkiye'de 1000-2000 arasında iken, İngiltere ve Almanya'da yüz binden fazla, ABD'de iki yüz bin civarında idi.

d) Tüm yaşamını araştırmaya adanmak: Önemli bir buluş yapabilmek için yıllarca yılmadan, duraklamadan uğraşmak gerekir. Böyle bir davranış, insanın daha gençliğinde, tüm yaşamını araştırmaya adanmaya karar vermesiyle ortaya çıkar. Gençler bu kararı kendi kendilerine verir ama bunu yaparken, dünyada ve özellikle kendi ülkelerinde daha önce yaşamış ünlü bilimcilerin başarılarından etkilenirler.

* Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Erdal İnönü, *Üç Yüz Yıllık Gecikme*. Buke Yayınları: İstanbul, 2002, sayfa 77-123.

Cumhuriyet döneminde gittikçe artan ölçüde bilimsel araştırmaya adanmış insanların çıkmış olması, gelecek için daha büyük umutlar vaat ediyor.

e) Kişisel yeteneklere güvenmek. Fikir alanında girişimci olmak: Kişinin yeteneklerine güvenmesi ve fikir alanında girişimci olması, hem kişiler için hem toplum için önemlidir. Kendi yeteneklerine güvenen insanlar, henüz çözülmemiş önemli sorunlara el atabilirler ve yıllarca sürecektir araştırmalara girişebilirler. Toplum da kişilerin böyle başarı kazanacak yetenekleri bulunduğuna güvenirse araştırmalarını destekler. Bu bakımdan Orta ve Batı Avrupa'da on yedinci yüzyılda bilimsel araştırmaları destekleyecek akademilerin kişilerin eliyle kurulması ve daha sonra devletler tarafından resmileştirilmesi, toplumun araştırma kültürünün gelişmesinde önemli bir aşama olmuştur. Benzer araştırma kurumları Türkiye'de ancak Cumhuriyet döneminde devlet eliyle kuruldu.

f) Özgür düşünmek. Fikirlerini açıklamaktan korkmamak: Bilim kültürünün eğitimden beklediği en önemli katkı burada yatıyor. Geleneksel aile yapımız, çocukları özgür düşünmeye, sorular sormaya özendiriyor. Bugün bu alışkanlıkları ancak okul verebilir. Cumhuriyet eğitimi başından beri ilke olarak bu hedefe yönelmiştir. Ama uygulamada çeşitli zorluklar bu hedefe varılmasını, belirli okullar ve Köy Enstitüleri gibi başarılı fakat geçici dönemler dışında engelledi. Oysa araştırma kültürünün oluşmasında özgür düşünce en önemli öğedir. Eğitimin bu yoldaki başarısı araştırma yaşamını doğrudan etkileyebilecektir.

Yukarıda saydığım ve saymadığım çeşitli öğelerdeki değişim, sonunda toplumumuzda bir kültür değişimi yaratacak ve biz de araştırmaya yönelik bir birikime kavuşacağız. Bu değişimi yaşıyoruz ve ne kadar yavaş ilerlediğini de görüyoruz. Böyle bir kültür değişimi, siyasal iradeyi temsil eden lider ve arkadaşları ne kadar sevilen, sayılan insanlar olursa olsun, birkaç kuşak geçmeden gerçekleşmiyor.

Birinci kuşakta birkaç öncü, liderin işaret ettiği hedefe varma yeteneğini göstererek sıvırılıyor. Ama toplum onların arkasından gelmiyor, hatta ne yaptıklarını fark etmiyor. İkinci kuşakta daha çok sayıda genç, öncülerin açtığı yola girerken toplumun artan ilgisi hedefe yönelik olan yeni altyapı kurumlarının oluşmasına yol açıyor. Ancak üçüncü, dördüncü kuşaklarda, çok sayıda genç, hem öncülerden örnek alarak hem altyapı tesislerinden yararlanarak yeni kültürün hedeflerine yöneliyor ve kültür değişimi toplumu önemli ölçüde etkilemeye başlıyor.

Cumhuriyetin dördüncü kuşağında bugün vardığımız aşama budur. Nüfusumuza göre az sayıda yetenekli gencin bilim yaşamında ilerlemesi için gerekli olanaklar sağlanmıştır. Şimdi yapılacak şey bu sayıyı arttırmak, nüfusumuzun bilim alanında hakkını vermektir. Bunun da yolu, bir yandan araştırma kültürünü yaygınlaştırırken öte yandan tüm özel kuruluşların ve devlet araştırma kurumlarının araştırma yaşamına desteğini yükseltmektir.

Akademi Şeref Üyemiz Prof. Dr. Gündüz İkedâ ile Kurucu ve Konsey Üyemiz Prof. Dr. Murat Sertel'i kaybettik. Kederli ailelerine ve bilim camiamıza başsağlığı dileriz.